

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee nomenklatuur 1940–1953

Mariliis Hämäläinen

Kommunistliku partei silmis sobilike töötajate valimine, kohtadele paigutamine ja nende üle kontrolli kehtestamine ehk kaadriküsimus oli NSV Liidus päevakorral juba nõukogude võimu esimestel aastatel. Kaadripoliitika olulisimaks mõisteks kujunes nomenklatuur.¹ Esialgu tähendas nomenklatuur eelkõige nimekirja partei- ja riigiaparaadi ning ühiskondlike organisatsioonide juhtivatest ametikohtadest, mille puhul oli vajalik töötaja kandidatuuri läbivaatamine, soovimine ja kinnitamine parteikomitees. Ka nomenklatuursele ametikohale kuulunud töötaja ümberpaigutamisel või ametist

vabastamisel oli vajalik parteiorgani kinnitus.²

Hiljem hakati selle terminiga tähistama nii ametikohtade loetelusid kui ka kogu töötajate valimise ja ametisse kinnitamise keerukat protseduuride süsteemi kõigil võimutasanditel.³ Lisaks parteiorganitele, nagu näiteks NLKP Keskkomitee ning oblastite, kraide ja liiduvabariikide parteikomiteed, olid oma nomenklatuurid ka riigiaparaadil ja ühiskondlikel organisatsioonidel. Need nn. ametkondade nomenklatuurid olid nimekirjad vastava asutuse või organisatsiooni haldusalasse kuulunud ametikohtadest, millele töötaja nimetamised või millelt töötaja vabastamised pidi kinnitama vastava asutuse või organisatsiooni juhtorgan.⁴ Samas kuulus ametkondlike nomenklatuuride moodustamine, muutmine ja järelevalve partei haldusalasse.⁵

Koos partei enda olulisemate ametikohadega moodustasid riigiaparaadi ja teiste institutsioonide tähtsamad ametikohad nn. parteilise nomenklatuuri. Nende ametikohade puhul oli vajalik kinnitus või vähemalt heakskiit parteiorganilt. Laiemas tähenduses on nomenklatuuriks nimetatud kõiki neid isikuid, kes vastavaid ametikohti täitsid ning selles mõistes on nomenklatuuri võrdsustatud ka eliidiga.⁶

Nomenklatuurisüsteemi oli haaratud kogu Nõukogude Liit kõikidel parteitasanditel.⁷ Kõige olulisemaks oli Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee (NLKP KK) ehk *üleliiduline* nomenklatuur, millele

¹ Sõnakorduste vältimiseks kasutatakse käesolevas töös nomenklatuuriga samatähenduslikult ka termineid *nimekiri* või *loetelu*.

² T. Koržixina, J. Figatner. Sovetskaja nomenklatura. Stanovlenie, mexanizmy dejstvija. – Voprocj Istorii 1993, nr. 7, lk. 25.

³ M. Lewin. Rebuilding the Soviet Nomenklatura 1945–1948. – Cahiers du Monde russe 2003, nr. 2–3, lk. 221.

⁴ T. H. Rigby. New Top Elites for Old in Russian Politics. – British Journal of Political Science 1997, Vol. 29, nr. 2, lk. 324.

⁵ B. Harasymiw. Nomenklatura. The Soviet Communist Party's Leadership Recruitment System. – Canadian Journal of Political Science 1969, nr. 2, lk. 494.

⁶ Thomas Rigby on nomenklatuuri käsitletud *valitseva sotsiaalse kategooriana*, mille puhul on iseloomulik selle liikmete juurdepääs võimule ja privileegidele: T. H. Rigby. Political Elites in the USSR. Central leaders and local cadres from Lenin to Gorbachev. Aldershot, 1990, lk. 6–8. Nõukogude eliidina ehk *valitseva klassina* on nomenklatuuri määratlenud ka Mihhail Voslensky: M. Voslensky. Nomenklatura. The Soviet Ruling Class. New York, 1984.

⁷ Nomenklatuurisüsteemi põhimõtetest lähtuti ka NSV Liidu satelliitriikides. Ungari kohta vt.: T. Huzár. From Elites to Nomenklatura. The Evolution and Some Characteristics of Institutionalised Cadre Policy in Hungary (1945–1989). – Review of Sociology 2005, Vol. 11, 2005, lk. 5–73; Saksa Demokraatliku Vabariigi kohta vt.: Eliten in Sozialismus. Beiträge zur Sozialgeschichte der DDR. Hg. P. Hübner. Böhlau, Köln, Weimar, Wien, 1999.

järgnesid oblastite, kraide ja liiduvabariikide nomenklatuurid. Eksisteeris veelgi madalama astme nomenklatuure ehk *ametinimekirjasid*. Kõigi tasandite ametikohtade loetelud jagunesid omakorda kahe kategooria, *põhi- ja arvestusnomenklatuuri* vahel. Ühe parteitassandi nomenklatuuri kantud ametikohad võisid paralleelselt kuuluda ka temast hierarhiliselt kõrgemal seisva parteiorgani ametinimekirja. Nende ametikohtade puhul sai töötajat ümber paigutada või ametist vabastada ainult teda ametisse kinnitanud parteiorgani või sellest kõrgemal seisva parteiorgani nõusolekul. Hierarhiliselt madalama parteiorgani kinnitus oli sellisel juhul vaid formaalne.⁸ Kommunistliku partei poolt välja töötatud kaadripoliitika põhimõtted ja protseduurid pidid moodustama terviku, mille eesmärk oli tagada kogu Nõukogude süsteemi olulisemate ametikohtade täitmine partei jaoks sobilike ja usaldusväärsete töötajatega.⁹

Üleliidulisel tasandil kujunenud põhimõtetele vastavalt kinnitati ka Eesti NSV-s eri tasandite nomenklatuurid ning pandi paika nomenklatuurse kaadri ametisemääramise protseduurid. Käesoleva artikli eesmärgiks on käsitleda Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee (EKP KK) nomenklatuurisüsteemi arengut ning iseloomustada ja analüüsida nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arvu, osakaalu ning asetleidnud muutusi aastatel 1945–1953. Eraldi antakse ülevaade NSV Liidu nomenklatuurisüsteemi arengust

ning EKP KK nomenklatuurist üleliidulisse nimekirja kuulunud ametikohtadest. Vaatluse alla ei võeta nomenklatuuri personaalset koosseisu, ametihüvesid, privileege jms. kitsamaid valdkondi, mis jäävad ootama teemakohaseid eriuurimusi. Alljärgnevalt kasutatakse terminit nomenklatuur ametikohtade loetelu mõistes.

Nomenklatuuri mõistet ja EKP KK nomenklatuuri sisu on lühidalt tutvustatud kogumikus „Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991”.¹⁰ EKP maakonna- ja rajoonikomiteede nomenklatuuri on ülevaatlikult käsitletud kogumikus „Eestimaa Kommunistliku Partei kohalikud organisatsioonid 1940–1991”.¹¹ EKP KK 1947. ja 1953. aasta nomenklatuure ja nendesse kuulunud ametikohti on oma bakalaureusetöös analüüsinud Hiljar Tammela.¹² NLKP ja EKP KK nomenklatuuri väljakujunemist, nomenklatuurisüsteemi olulisemaid aspekte ja suurust on käsitlenud Olev Liivik.¹³ Nomenklatuuri kui üleliidulist kontrollmehhanismi on oma artiklis analüüsinud Tõnu Tannberg.¹⁴ Aastatel 1949–1950 eksisteerinud EK(b)P vallakomiteede nomenklatuuri on oma doktoritöös uurinud Indrek Paavle.¹⁵ Käesolev artikkel tugineb Eesti Riigiarhiivis asuvatele arhiiviallikatele. Enim kasutatud allikateks on EKP KK büroo protokollid, milles muu hulgas käsitleti ka nomenklatuuriga seotud küsimusi.¹⁶ Töö kõige olulisemateks allikateks on

⁸ Olev Liivik on NLKP KK nomenklatuuri kuuluvatele ametikohtadele töötajate kinnitamise protseduuri puhul osutanud, et praktikas kinnitas töötaja vastavale ametikohale kõigepealt EKP KK ning seejärel NLKP KK. Oma otsuses palus EKP KK üleliidulise partei keskkomiteel vastav otsus kinnitada. On tõenäoline, et selleks hetkeks oli EKP KK-l üleliiduliselt tasandilt juba heakskiit olemas ning otsus töötaja kinnitamise kohta vajas vaid vormistamist. O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat. 1945–1953. Tartu, 2006, lk. 60–61.

⁹ M. Lewin. Rebuilding the Soviet Nomenklatura 1945–1948, lk. 246.

¹⁰ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991. Koost. E. Tarvel. Tallinn, 2002, lk. 104–106.

¹¹ O. Liivik, R. Nugin. Eestimaa Kommunistliku Partei kohalikud organisatsioonid 1940–1991. Koost. E. Tarvel. Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, 2005, lk. 182, 221–222.

¹² H. Tammela. Eesti NSV nomenklatuur (1944–1953). Bakalaureusetöö. Juhendaja T. Tannberg. Tartu, 2005.

¹³ O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, lk. 51–62.

¹⁴ T. Tannberg. Moskva institutsionaalsed ja nomenklatuursed kontrollimehhanismid ENSV-s sõjajärgsetel aastatel. – Eesti NSV aastatel 1940–1953. Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. T. Tannberg (koost.). Tartu, 2007, lk. 225–269.

¹⁵ I. Paavle. Kohaliku halduse sovetiseerimine Eestis 1940–1950. Doktoritöö. Juhendaja A. Must. Tartu, 2009, lk. 146–157.

¹⁶ EKP KK büroo istungite protokollid asuvad EKP KK, f. 1, n. 4.

EKP KK büroo poolt aastatel 1946–1953 kinnitatud kuus ametikohtade loetelu.¹⁷ Büroo protokollidest leiab andmeid ka olemasolevasse nomenklatuuri tehtud muudatustest ja täiendustest. EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arvu, ametikohtade komplekteerituse ning EKP KK büroo kinnitatud ametikohtade arvu kohta leiab andmeid kaadri statistilistest aruannetest.¹⁸

Üleliidulise nomenklatuurisüsteemi väljakujunemine

Nomenklatuuri põhimõtetele, tasanditele, jagunemisele ning parteikaadri koordineeritumale juhtimisele üldisemalt pani aluse 1919. aastal Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei [VK(b)P] VIII kongressil vastu võetud otsus, mis nägi ette partei keskkomitee poliitbüroo, organisatsioonilise büroo (orgbüroo) ja sekretariaadi loomise. Sekretariaat omakorda sai ülesandeks moodustada keskkomitee osakonnad. Teistele struktuuriüksustele lisaks loodud registrite ja ametisemääramiste osakonna ülesandeks sai muu hulgas parteilaste arvelevõtmine, ametisemääramine ja ümberpaigutamine, vastutavate töötajate kohta käiva teabe kogumine.¹⁹

1920-ndate aastate alguses kehtestati lisaks parteiaparaadile kontroll ka teiste olulisemate ühiskonnaelu valdkondi puudutavate ametikohtade üle. Juba 1923. aastal tegi ÜK(b)P KK kaadriosakonna juhataja Lazar Kaganovitš ettepaneku koostada täpne nimekiri riigiaparaadi ametikohtadest, mille puhul töötajate kinnitamine ja nende

vabastamine toimuks vaid keskkomitee määrusega. Riigi- ja majandusasutuste töötajatest koosnevate nimekirjade väljatöötamiseni ja kinnitamiseni jõuti 1923. aasta oktoobris. Järgmistel aastatel täpsustati kinnitatud nimekirju. 1925. aasta novembris ÜK(b)P KK orgbüroo vastu võetud otsuse „Töötajate valimise ja määramise korrast” alusel otsustas nimekirja nr. 1 kuuluvate ametikohtade üle täielikult partei keskkomitee (poliitbüroo, orgbüroo ja sekretariaat). Nimekirja nr. 1 kuulusid partei silmis kõige olulisemad riigi- ja parteiaparaadiga ning ühiskondlike organisatsioonidega seotud ametikohad. 1925. aastal täiendati nimekirja nr. 1 terve rea nn. valitavate ametikohtadega. Nimekirja nr. 2 ametikohtade töötajate valimine ja vabastamine aga tehti ülesandeks keskkomitee kaadriosakonnale. Uue nimekirjana loodi nomenklatuur nr. 3, mille koosseisu kuuluvatele ametikohtadele töötajate määramisel ja sealt vabastamisel oli vajalik kaadriosakonna nõusolek.²⁰

1925. aasta novembris vastu võetud otsus kohustas ka liiduvabariikide keskkomiteesid ning kubermangu- ja kraikomiteesid välja töötama kohalikke nomenklatuure. Töötajaid pidi neile nomenklatuursetele ametikohtadele määrama kooskõlas vastavate parteiorganitega ja viimaste nõusolekul, kusjuures juhinduda tuli ÜK(b)P KK nimekirjadest. Määrusele lisatud juhises oli täpsustus, et piirkondlikest ja liiduvabariiklikest parteikomiteedest nimekirjadesse nr. 1 ja 2 kuuluvate ametikohtade töötajaid võib ametisse nimetada ja sealt vabastada vaid ÜK(b)P KK otsusega. Kohalikel parteiorganitel oli seejuures

¹⁷ EK(b)P KK 1946. aasta nomenklatuur. ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 18–58; EK(b)P KK 1947. aasta nomenklatuur. ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 88–137; EK(b)P KK 1949. aasta nomenklatuur. ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 132–176; EK(b)P KK 1950. aasta nomenklatuur. ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 142–195; EK(b)P KK 1952. aasta nomenklatuur. ERAF 1-4-1363, l. 156–214; EKP KK 1953. aasta nomenklatuur. ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 105–147.

¹⁸ Artiklis kasutatud statistilised aruanded asuvad EKP KK, f. 1, n. 48a, s. 141, 272; n. 104, s. 2 ja n. 307, s. 22, 33, 77, 86, 98, 107.

¹⁹ M. Zelenov. Roždenie partijnov nomenklatury. – Voprosy Istorii 2005, nr. 2, lk. 3–4. Vt. nomenklatuurisüsteemi väljakujunemise kohta NSV Liidus veel: T. Koržixina, J. Figatner. Sovetskaja nomenklatura, lk. 25–38; V. Moxov. Regional`naja poliitičeskaja elita Rossii (1945–1991 gg.). Perm`, 2003; T. H. Rigby. Staffing USSR Incorporated. The Origins of the Nomenklatura System. – Soviet Studies 1988, No.4, lk. 523–537; B. Harasymiw. Nomenklatura. The Soviet Communist Party`s Leadership Recruitment System, lk. 493–512; M. Lewin. Rebuilding the Soviet Nomenklatura 1945–1948, lk. 219–251.

²⁰ M. Zelenov. Roždenie partijnov nomenklatury, lk. 5–7.

õigus teha keskkomitee kandidaatide osas ettepanekuid.²¹

1930-ndate teisel poolel alanud kaadri masilise repressioneerimise ja hävitamise tulemusel muutusid nii kogu senine nomenklatuurisüsteem kui ka sellega seotud tegevused kõikidel parteitasanditel üha enam kaootilisemaks. Lisaks repressioonidele raskendasid olukorda ka töötajate pidevad ümberpaigutamised ühelt ametikohalt teisele.²² 1940-ndate esimesel poolel nõrgenes kontroll kaadrite jaotamise üle sõja tingimustes veelgi ning nomenklatuurisüsteem praktiliselt lakkas toimimast. Tuhanded olulised ametikohad olid kas täitmata või täitsid neid inimesed, keda partei keskkomitee ei olnud kinnitanud. Töötajate pidev ümberpaigutamine ning erinevate institutsioonide (riiklik kaitsekomitee, parteiaparaat, ministeeriumid) vaheliste piiride hägustumine viis olukorrani, kus 70–90 protsendil juhtudest määrasid ministeeriumid töötaja ÜK(b)P KK nimekirja kuulunud ametikohale ilma keskkomitee teavitamata ja sealt nõusolekut saamata. Omaette probleemiks oli sõjatingimustes tekkinud olukord, kus parteiametnikud sattusid üha rohkem sõltuvusse neile erinevaid, eelkõige majanduslikke hüvesid pakkuvatest riigiorganitest ja nende juhtivatest ametnikest.²³ Selline seis jätkus ka sõjajärgsetel aastatel.

Sõjajärgsed muudatused üleliidulises nomenklatuurisüsteemis

Kujunenud olukorda tõi muutuse 1946. aasta, mil asuti täpsustama nii ÜK(b)P KK juhtivate organite kui ka partei- ja riigiaparaadi võimupiire ning tugevdama sõja-aastatel kaotatud keskvoimu kontrolli riigi juhtiva kaadri üle.

Uue nomenklatuuri kinnitamiseni jõuti lõplikult 1946. aasta oktoobris, mil ÜK(b)P KK orgbüroo arutas ametikohtade nomenklatuuri küsimust ning kinnitas keskkomiteega kooskõlastamist nõudvate ametikohtade loetelu.²⁴ ÜK(b)P KK nomenklatuuri oli arvatud 42 784 ametikohta, millest 24,6% oli seotud partei- ja komsomoliorganitega. 70% ÜK(b)P KK nimekirja kuuluvatest kohtadest moodustasid regionaalsed ametikohad.²⁵ Vastuvõetud otsuses kohustati ÜK(b)P KK kaadrivalitsust organiseerima tõhusat kontrolli nomenklatuursete töötajate „õige valiku ja paigutamise üle”. 1946. aasta otsus kirjeldas detailselt ka nomenklatuursete ametikohtade täitmise ja nende kohtadele kandidaatide esitamise korda.²⁶

Uued suuremad muudatused ootasid keskkomitee nomenklatuuri ees 1953. aasta juunis, mil Nikita Hruštšov esitas NLKP KK presiidiumile läbivaatamiseks uue üleliidulise nimekirja. Lõplikult kinnitati uus ametinimekiri 16. juulil 1953. Nomenklatuuri kuuluvate ametikohtade arvu oli seniselt 45 000 vähendatud 25 300-ni ning 11 400 neist kuulus arvestusnomenklatuuri.²⁷ Uus nimekiri valmis vahetult enne Lavrenti Beria eemaldamist kõigilt ametikohtadelt. Et ÜK(b)P KK nomenklatuuri kuuluvate ametikohtade arvu vähendamise taga oli vähemalt osaliselt ka Beria, kinnitab asjaolu, et tema eestvedamisel olid juba 1953. aasta kevadel kaotatud mitmes väiksemas liiduvabariigis oblastid. See omakorda vähendas ka üleliidulisse nomenklatuuri kuuluvate kohtade arvu.²⁸ Lisaks sellele kärbiti NLKP KK nomenklatuuris liiduvabariikide rajoonikomiteede esimeste sekretäride jmt. arvu. Kui 1946. aastal moodustas regionaalsete ametikohtade arv üleliidulise nomenklatuuri koguarvust 70%, siis nüüd oli see langenud 57,7%-ni.²⁹

²¹ T. Koržixina, J. Figatner. Sovetskaja nomenklatura, lk. 28.

²² M. Lewin. Rebuilding the Soviet Nomenklatura 1945–1948, lk. 225.

²³ Samas, lk. 226–230.

²⁴ CK VK(b)P i regional'nye partijnye komitety. 1945–1953. Moskva, 2004, lk. 54.

²⁵ V. Moxov. Regional'naja poliitšeskaja èlita Rossii (1945–1991 gg.), lk. 110.

²⁶ CK VK(b)P i regional'nye partijnye komitety, lk. 55. 1946. aasta otsuse kohta vt. ka: T. Tannberg. Moskva institutsionaalsed ja nomenklatuursed kontrollimehhanismid ENSV-s sõjajärgsetel aastatel, lk. 260.

²⁷ Regional'naja politika N. S. Xruščeva. CK KPSS i mestnye partijnye komitety 1953–1964 gg. Moskva, 2009, lk. 6.

²⁸ T. Tannberg. Moskva institutsionaalsed ja nomenklatuursed kontrollimehhanismid ENSV-s sõjajärgsetel aastatel, lk. 267.

²⁹ V. Moxov. Regional'naja poliitšeskaja èlita Rossii (1945–1991 gg.), lk. 115.

Tööd üleliiduliste nomenklatuursete ametikohtade arvu vähendamisel jätkati ka järgnevatel aastatel ning 1956. aasta suvel kinnitas NLKP KK presiidium uue nimekirja, mille põhinomenklatuuri oli jäänud 9402 ja arvestusnomenklatuuri 3200 ametikohta.³⁰ Võrreldes 1953. aasta loeteluga oli põhinomenklatuur vähenenud rohkem kui kaks korda, arvestusnomenklatuur 3,5 korda. Sama otsusega tegi NLKP KK oblasti-, krai- ja liiduvabariikide parteikomiteedele ettepaneku vähendada nende nomenklatuurides olevate kohtade arvu ning anda ametikohti neist allpool olevate võimutasandite alluvusse.³¹

Poliitiline kriis juunis 1957 tõi kaasa mitmeid regionaalsete parteijuhtide õigusi laiendavaid otsuseid. Eesmärgiga veelgi suurendada regionaalsete parteiorganite vastutust kaadrite valikul ja paigutusel otsustas NLKP KK 1957. aasta septembris anda enda nomenklatuurist oblasti-, krai- ja liiduvabariikide parteikomiteedele keskkomiteedele kinnitamiseks terve rea erinevate asutuste (sh. õppeasutuste) ja ettevõtete juhtivaid töötajaid.³² Järgmistel aastakümnetel püsis NLKP KK nomenklatuuri kuuluvate ametikohtade arv 1950-ndate lõpus kinnitatud nimekirjaga enam-vähem samal tasemel.³³

Nomenklatuurisüsteemi kehtestamine Eesti NSV-s

Pärast Eesti Vabariigi okupeerimist Nõukogude Liidu poolt 1940. aastal alustati

üsna pea ka Nõukogude süsteemile omaste võimustruktuuride ülesehitamisega. Kaadripoliitikaga hakkas tegelema Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee [EK(b)P KK] koosseisus loodud kaadriosakond.³⁴ Juba 1940. aastal seati juhtivaid ametikohti täitvate töötajate kohta sisse isikutoimikud, 1941. aasta kevadel asuti koostama juhtiva kaadri nimekirju. Sõltuvalt ametikoha tähtsusest jaotati kaader nimekirjade vahel, mille ametikohtadele pidi töötaja kinnitama vastavalt kas ÜK(b)P KK, EK(b)P KK või EK(b)P linna- ja maakonnamomitee.³⁵

Esimese nomenklatuuri kinnitas EK(b)P KK büroo 1941. aasta mais. Samal istungil pandi paika ka maakonna- ja linnakomiteede otsusega kinnitav nomenklatuur.³⁶ Nimekiri loetles üksnes ametikohtade nimetused, nende arvu ei täpsustatud. ÜK(b)P KK-le saadeti vastavaid nomenklatuurseid ametikohti täitvate töötajate nimekiri 1. juulil 1941. Eesti arhiivis seda nimekirja säilinud ei ole.³⁷ Esimesel Nõukogude aastal EK(b)P KK nomenklatuurist üleliidulisse nimekirja kuulunud ametikohtadest annab aimu ÜK(b)P KK kaadrivalitsuse palvel 1942. aasta detsembri seisuga koostatud nimekiri ENSV juhtivtöötajatest.³⁸ Kokku on sellesse nimekirja kantud 264 üleliidulisse nimekirja kuulunud ametikohta, mis on enam-vähem samas suurusjärgus hilisemate üleliiduliste ametikohtade arvuga.³⁹

EK(b)P KK kaadriosakond jätkas oma tegevust Eesti pinnal 1944. aasta sügisel.

³⁰ Samas, lk. 110.

³¹ Regional´naja politika N. S. Xruščeva, lk. 7.

³² Samas, lk. 10.

³³ 1954. aastal kuulus NLKP KK nomenklatuuri 23 576 ametikohta. 1956. aastaks oli ametikohtade arv kasvanud ning nüüd oli üleliidulises nimekirjas kokku 26 210 kohta, 1958. aastal aga 14 342 kohta. V. Moxov. Regional´naja poliitikeskaja èlita Rossii (1945–1991 gg.), lk. 110.

³⁴ EK(b)P KK kaadriosakond moodustati 9. septembril 1940 ja likvideeriti 1948. aastal. Kuni likvideerimiseni juhtis vastavat osakonda kaadri sekretär (v. a. 1940 sügis–1941 algus KK I sekretär, 1942–1943 KK II sekretär). Kaadriosakonna kaotamise järel jaotati kaadrivaliku ja paigutamise seotud küsimused KK ülejäänud osakondade vahel vastavalt valdkondadele. O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, lk. 56, 59.

³⁵ ERAF, f. 1, n. 1, s. 64, l. 5.

³⁶ ERAF, f. 1, n. 4, s. 71, l. 9.

³⁷ O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, lk. 57.

³⁸ ERAF, f. 1, n. 1, s. 330, l. 156.

³⁹ ERAF, f. 1, n. 1, s. 330, l. 157–168p.

1944. aasta novembris saatis ÜK(b)P KK kaadritevalitsus Tallinnasse Eesti NSV-st ÜK(b)P KK nomenklatuuri kuuluvate ametikohtade nimekirja. 1944. aasta lõpul ja järgmise aasta alguses muudeti seda loetelu mitu korda.⁴⁰ Nomenklatuurisüsteemi toimima hakkamise seisukohast oli kõige olulisemaks aga 1945. aasta, mil töötati välja nomenklatuurse kaadri dokumenteerimise süsteem, koostati isikutoimikud ning seati sisse nomenklatuurse kaadri isiklike kaartide kartoteek. Viimase alusel hakkas EK(b)P KK 1945. aasta lõpust esitama ka kaadriarvestuse statistilisi aruandeid ja ülevaateid. EK(b)P KK nomenklatuuri kinnitas büroo oma istungil 1945. aasta 13. juunil. Ka 1945. aasta nimekirja puhul oli tegemist vaid ametiasutuste loeteluga, kus ametikohtade arvu ei täpsustatud.⁴¹ Kinnitati kaks eraldi nimekirja ametikohtadest, mis kuulusid rahvakomissariaatide ning rahvakomissaride nõukogu juures asuvate vabariiklike peavalitsuste ja komiteede ning EK(b)P maakonna- ja linnakomiteede nomenklatuuri.⁴² Mõlema nimekirja puhul toodi ära ka need võimutasandid, kelle kinnitust töötaja ametisemääramisel vajati.⁴³ Kuigi EK(b)P KK ametikohtade loetelu oli kinnitatud juba juunis, täiendati nimekirja aktiivselt edasi. Novembris 1945 paluti ÜK(b)P KK-l lisada olemasolevasse üleliidulisse nimekirja kolme (kalatööstuse, põlevkivi- ja keemiatööstuse, ehitus- ja ehitusmaterjalide tööstuse) rahvakomissari ametikohad.⁴⁴ Detsembri lõpus tegi omakorda täiendusi Moskva, lisades juba olemasolevasse nimekirja veel kaks ametikohta.⁴⁵

EKP KK nomenklatuuri struktuur

Eesti NSV kaadripoliitika seisukohalt oli kõige olulisem EKP KK nomenklatuur, mida muudeti pidevalt. Kuni uue nomenklatuuri kinnitamiseni tehti olemasolevasse muudatusi eraldi otsustega. Aastatest 1946–1953 on teada kuus EKP KK büroo kinnitatud ametikohtade loetelu, mille maht jäi vahemikku 1544–3155 ametikohta. Alates 1946. aasta nimekirjast olid kõik ametikohad jaotatud nomenklatuuri arvestuse ja paigutamise eest vastutava EKP KK kaadriosakonna sektorite vahel. Kaadriosakonna kaotamise järel 1948. aasta sügisel jaotati kaadrivaliku ja paigutamise seotud küsimused keskkomitee ülejäänud osakondade vahel vastavalt valdkondadele.⁴⁶ Ametikohad olid reeglina esitatud asutuse/organisatsiooni kaupa kohtade tähtsuse järjekorras: minister, ministri asetäitjad, osakonnajuhatajad, ministeeriumile alluvate asutuste juhatajad.

Alates 1947. aasta nimekirjast olid EKP KK nomenklatuuri arvatud ka mitmete institutsioonide (ajalehtede, ministeeriumide) kolleegiumid. Vastavad ametikohad olid nomenklatuuri kantud nn. *tühjade lahtritena*. Nende puhul ei ole täpsustatud kohtade arvu ega nomenklatuurse hierarhia tasandit. Hiljar Tammela osutab oma 1947. ja 1953. aasta nomenklatuuri käsitlevas töös, et nende nn. tühjade lahtrite kollektiivide koosseisudesse kuulus nii põhitöökohalt nomenklatuurseid kui ka mittenenomenklatuurseid isikuid.⁴⁷ Nomenklatuuris olid nn. *tüüpkohad* – kõigis sama liiki institutsioonides nomenklatuuri arvatud ametikohad, mis asusid üldjuhul ka

⁴⁰ O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, lk. 60.

⁴¹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 188, l. 166–171.

⁴² 1950. aastal seati maakonnakomitee nomenklatuuri asemel sisse rajoonikomitee nomenklatuur. Oblastite loomisega kinnitati Eesti NSV-s ka oblastikomiteede nomenklatuur. Näiteks Tallinna oblastikomitee nomenklatuur kinnitati 7. juulil 1952. Selle koosseisu kuulus 1303 ametikohta, millest omakorda 389 kuulus EKP KK ja 118 NLKP KK nomenklatuuri. ERAF, f. 2448, n. 1, s. 17, l. 85, 118. Oblastite likvideerimisega vastavad ametinimekirjad kaotati. Aastatel 1949–1950 eksisteeris lühikest aega ka vallakomiteede nomenklatuur.

⁴³ ERAF, f. 1, n. 4, s. 188, l. 172–177.

⁴⁴ ERAF, f. 1, n. 3, s. 423, l. 26.

⁴⁵ ERAF, f. 1, n. 3, s. 423, l. 34–35.

⁴⁶ O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, lk. 56, 59.

⁴⁷ H. Tammela. Eesti NSV nomenklatuur, lk. 15.

samal nomenklatuuri tasandil ja kategoorias. Nii näiteks kuulusid kõik ministrid aastatel 1947–1953 EKP KK põhinomenklatuurist samaaegselt ka üleliidulisse nimekirja.⁴⁸ NLKP KK parteiorganisaatorid olid arvatud üleliidulisse nimekirja, partei alorganisatsioonide sekretärid kohalikku jne.⁴⁹

Teatav osa EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohtadest olid samaaegselt arvatud NLKP KK nomenklatuuri. Mõlema tasandi, nii EKP KK kui ka NLKP KK puhul oli omakorda kaks kategooriat: põhi- ja arvestusnomenklatuur. Põhinomenklatuuri kuulunud ametikoha puhul tuli töötaja vastava parteiorganit poolt kinnitada, arvestusnomenklatuuri⁵⁰ puhul oli vaja vastavat parteiorganit informeerida. Kõik üleliidulisse põhi- või arvestusnomenklatuuri kuulunud ametikohad kuulusid EKP KK põhinomenklatuuri. Ametikohtade jagunemine NLKP KK põhi- ja arvestusnomenklatuuri vahel oli ära toodud 1947. ja 1953. aasta nimekirjades. 1949. ja 1950. aasta nimekirjades jagunesid ametikohad ÜK(b)P KK nomenklatuuri ning EK(b)P KK põhi- ja arvestusnomenklatuuri vahel. 1952. aasta nimekirjas oli ära toodud vaid EK(b)P KK põhinomenklatuur ning ÜK(b)P KK nomenklatuuri kuulunud ametikohad.

Aastatel 1946–1953 EKP KK nomenklatuuri kuulunud asutused ja eraldiseisvad ametikohad saab funktsionaalsusest lähtudes jaotada järgmiste valdkondade vahel: **parteiaparaat** (EKP KK, kohalikud parteikomi-

teed, komsomol), **muu administratiivaparaat** (ministrite nõukogu, ametiühingud, tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteed, plaanikomisjonid, riigikontroll jne.), **rahandus** (rahandusministeerium, üleliiduliste pankade kontorid jne.), **transport** (raudtee, merelae-vandus, maanteede valitsus jne.), **õigusorganid** (kohtuministeerium, prokuratuur, ülemkohus, rahvakohtunikud jne.), **jõustruktuurid** (siseministeerium, julgeolek, sõjakomissariaadid jne.), **ideoloogia** (partei alorganisatsioonide sekretärid, poliitosakondade töötajad, üleliidulised partorgid, parteikoolid jne.), **trükiajakirjandus** (ajalehtede-ajakirjade toimetused), **kirjastamine** (tsensuur, kirjastused jne.), **kino, raadio, telegraaf** (ENSV Kinematograafia ministeerium, ENSV Ministrite Nõukogu j. a. Raadioinformatsiooni Komitee jne.), **kultuur, teadus** (Teaduste Akadeemia, teatrid, muuseumid jne.), **haridus** (haridusministeerium, kõrgkoolid), **tööstus** (erinevad tööstusega seotud ministeeriumid, tööstustevõtted jne.), **põllumajandus ja toiduainete varumine** (põllumajanduse ja toiduainetööstusega seotud ministeeriumid, varumisega seotud organisatsioonid, sovhoosidirektorid, masina-traktorijaamade direktorid jne.) ning **teenuste ja kaupadega varustamine** (sotsiaalkindlustuse, tervishoiu- ja kaubandusministeerium, kaubabaasid jne.).⁵¹

Lähtudes üleliidulisel tasandil 1946. aasta oktoobris kehtestatud juhistest, pandi ka lii-

⁴⁸ 1949. aasta nimekirjas oli EK(b)P KK põhinomenklatuuri erandlikult kantud ka ENSV Relvastatud Jõudude ministri ametikoht. ENSV Relvastatud Jõudude ministeerium oli olemas juba 1946. aastal, ent varasematesse EK(b)P KK koondnimekirjadesse ei kuulunud sellest ühtegi ametikohta. 1949. aasta nomenklatuuris oli ministri ametikoht kantud vaid EK(b)P KK põhinomenklatuuri, samas on üsna kindel, et vastav ametikoht kuulus ka üleliidulisse nomenklatuuri. Tõenäoliselt oli ministri ametikoht EK(b)P KK nomenklatuuri sattunud ekslikult ning ENSV Relvastatud Jõudude minister kuulus otse üleliidulisse nomenklatuuri. ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 147.

⁴⁹ Välja arvatud Dvigateli tehase üleliiduline parteiorganisaator, kes 1953. aasta nimekirjas kuulus EKP KK põhinomenklatuuri. ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 137.

⁵⁰ Kuni 1953. aasta ametinimekirjani kasutati parteidokumentides nimekuju *arvestuslik-reserv nomenklatuur*, sealt edasi nimekuju *kontroll-arvestuslik nomenklatuur*. Arvestusnomenklatuuri kuuluvate ametikohtade kohta on kuni 1947. aasta alguses kinnitatud nimekirjani vähe andmeid. Kastytis Antanaitis on oma Leedu nomenklatuuri käsitlevas töös toonud välja, et Leedu NSV-s loodi arvestusnomenklatuur partei KK otsusega 15. novembril 1946. On tõenäoline, et ka Eestis jõuti ametlikult arvestusnomenklatuuri loomiseni alles 1946. aasta lõpus. K. Antanaitis. Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra. – Darbų ir Dienų 1998, nr. 7(16), lk. 19.

⁵¹ See jaotus lähtub grupeerimisest, mille Hiljar Tammela esitas EKP KK 1947. ja 1953. aasta nomenklatuuri-de iseloomustamiseks ning millele käesoleva töö autor on lisanud omapoolsed muudatused ja täiendused. H. Tammela. Eesti NSV nomenklatuur, lk. 4.

duvabariigi tasemel 1947. aasta alguses paika täpsed eeskirjad, millest nomenklatuuri täiendamisel tuli kinni pidada. Nagu varasematel aastatel, kinnitati ka nüüd, et EK(b)P KK nomenklatuuri kuuluvatele ametikohtadele tohib töötajat määrata, ametist vabastada ja ümber paigutada ainult EK(b)P KK vastava otsusega. Arvestusnomenklatuuri puhul oli vajalik kooskõlastamine EK(b)P KK kaadriosakonnaga.⁵² Vastuvõetud otsus kirjeldas detailselt ka nomenklatuursete ametikohtade täitmise ja nende kohtadele kandidaatide esitamise korda. Selle alusel esitati EK(b)P KKle iseloomustavad materjalid läbivaatamiseks järgnevalt:

- kohalike parteiorganisatsioonide juhtivate töötajate kohta **EK(b)P KK kaadriosakond**;
- kohalike nõukogude töötajate kohta **ENSV Ministrite Nõukogu (MN) kooskõlas kohalike parteikomiteedega**;
- ministrite, valitsuste ülemate ja vabariiklike ametkondade juhatajate kohta **ENSV MN**;
- ministeeriumide keskaparaadi, MN j.a. valitsuste ja vabariiklike ametkondade, vabariiklike valitsuste keskaparaatide, liidulise alluvusega ametkondade töötajate kohta **vastavad ministrid/ametkondade juhatajad või nende asetäitjad kaadri alal**;
- liidulise alluvusega ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide töötajate kohta **EK(b)P KK kaadriosakond kooskõlas vastavate NSVL ministeeriumide, asutuste ja ametkondadega**;
- vabariikliku ja liidulis-vabariikliku alluvusega ettevõtete, kohaliku tasandi organisatsioonide ja asutuste töötajate kohta **vastavad ministrid/ametkondade juhatajad kooskõlas kohalike parteikomiteedega**;
- kohalike partei- ja komsomoliaparaatide töötajate kohta kohalikud parteikomiteed; komsomolitöötajaid kooskõlastati Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomiteega.⁵³

EKP KK nomenklatuur: statistikat ja arengu põhijooned

EK(b)P KK kaadriosakonna aruande põhjal on teada, et 1945. aasta alguses kuulus nomenklatuuri 1349 ametikohta, millest omakorda töötajatega oli komplekteeritud 1074 (79,6%). Et nomenklatuurisüsteemi ladusast toimimisest oli asi veel kaugel, kinnitab asjaolu, et enamik nomenklatuursetest töötajatest olid ametisse nimetatud ilma EK(b)P KK büroo otsuseta. 1074 isikust oli EK(b)P KK büroo kinnitanud vaid 196 (18,3%).⁵⁴ Olukord oli muutunud 1946. aasta alguseks, mil 1842 EK(b)P KK nomenklatuurset ametikohast oli töötajatega reaalselt täidetud 1685 (91,4%). EK(b)P KK büroo kinnitus oli neist siiski vaid 701-l (41,6%).⁵⁵

Uus EK(b)P KK nomenklatuur kinnitati 1946. aasta septembris ja siia kuulus kokku 1739 ametikohta. 1946. aasta lõpuks oli nomenklatuursete ametikohtade arv tõusnud 1766 kohani, millest reaalselt töötajatega oli täidetud 1635 (92,58%). EK(b)P KK büroo otsusega oli 1635 ametikohast kinnitatud 1375 (85%).⁵⁶

Järgnevatel aastatel jäi nomenklatuursete ametikohtade komplekteeritus vahemikku 91–94%. EKP KK büroo poolt kinnitatud töötajate protsent jäi vahemikku 82–92%. Erandiks oli 1951. aasta, mil 1. jaanuari seisuga oli nomenklatuursetest ametikohtadest täidetud 85% ning keskkomitee büroo oli neist omakorda kinnitanud 65%.⁵⁷ Seniste osakaaludega võrreldes madalamad määrad tingis seoses uue halduskorraldusega 1950. aasta detsembris kinnitatud nomenklatuur, mis 1949. aasta nimekirjaga võrreldes oli suurenenud 780 koha võrra. See omakorda suurendas tunduvalt kaadritöö mahtu.

1946. aastal üleliidulisel tasandil läbi viidud nomenklatuurisüsteemi põhimõtete täpsustamine ja uue nimekirja kinnitamine

⁵² ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 85–86.

⁵³ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 86.

⁵⁴ ERAF, f. 1, n. 104, s. 2, l. 5.

⁵⁵ ERAF, f. 1, n. 104, s. 2, l. 5–6.

⁵⁶ ERAF, f. 1, n. 48a, s. 141, l. 27.

⁵⁷ ERAF, f. 1, n. 307, s. 77, l. 58.

tähendas, et ka regionaalsed parteikomiteed pidid oma nimekirjad üle vaatama ja uuesti kinnitama. 1946. aasta oktoobris ÜK(b)P KK orgbüroo poolt vastu võetud otsus kohustas regionaalseid parteikomiteesid kahe kuu jooksul saatma ÜK(b)P KK kaadrialitsusse kinnitamiseks uuendatud nimekirjad. ÜK(b)P KK kaadrialitsus omakorda sai ülesandeks kinnitada kõikide oblastite, kraide, liiduvabariikide, ministeeriumide ja ametkondade nomenklatuurid 1. jaanuariks 1947.⁵⁸ EK(b)P KK büroo kinnitas vastavalt ÜK(b)P KK instruksioonidele muudetud ametikohtade loetelu 6. jaanuaril ning siia kuulus kokku 2149 ametikohta: põhinomenklatuuri 1514 ja arvestusnomenklatuuri 635. Kahe nädala jooksul pidid oma nomenklatuurid läbi vaatama ka kohalikud parteikomiteed, ministeeriumid ja ametkonnad ja saatma need siis kooskõlastamiseks EK(b)P KK kaadriosa-konda, misjärel need kuulusid kinnitamisele kohalike parteikomiteede büroode istungitel, ministeeriumides ja ametkondades.⁵⁹

Uued muudatused senises nomenklatuuris tulenesid ümberkorraldustest EK(b)P KK struktuuris vastavalt ÜK(b)P KK kinnitatud juhistele.⁶⁰ Nii kinnitaski EK(b)P KK büroo seoses parteiorganite töö ümberkujundamise ja keskkomitee aparaadi reorganiseerimisega 9. märtsil 1949 uue ametinimekirja, kuhu oli arvatud kokku 2375 ametikohta, sealhulgas põhinomenklatuuri 1803 ja arvestusnomenklatuuri 572 kohta. Kohalikke parteikomiteesid, ministeeriume ja ametkondi kohustati oma nomenklatuure läbi vaatama ja EK(b)P KK-sse kinnitamiseks saatma 9. maiks.⁶¹

Uuest haldusjaotusest tulenevalt kinnitati uus EK(b)P KK ametikohtade loetelu 4. detsembril 1950. Senise 13 maakonna

aselele moodustatud 39 rajooni suurendasid tunduvalt ka nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arvu. Kokku kinnitati EK(b)P KK nomenklatuuri 3155 ametikohta, millest põhinimekirja oli arvatud 2728 ja arvestusnomenklatuuri 427.⁶²

Oblastite moodustamine 1952. aastal tõi kaasa uue nomenklatuuri, mis kinnitati EK(b)P KK büroo istungil 16. juunil 1952.⁶³ Võrreldes eelmise kolme nimekirjaga on selles loetelus eraldi välja toodud vaid EK(b)P KK põhinomenklatuur (1543).⁶⁴ Miks on ära toodud vaid EK(b)P KK põhinomenklatuur ning jäetud välja arvestusnomenklatuur, selgitatud ei ole. Võimalik, et muudatuse taga oli oblastikomiteede nomenklatuuride moodustamine ning paljude, just regionaalsete ametikohtade andmine EK(b)P KK põhi- ja arvestusnomenklatuurist oblastikomiteede ametinimekirjade alluvusse. Tallinna oblastikomitee juulis 1952 kinnitatud nomenklatuurist selgub, et sinna on kantud kaksteist seni EK(b)P KK põhinomenklatuuri kuulunud rajoonikomiteede sekretäri abi ja erinevad osakonnajuhatajad. Ka ENSV Riikliku Julgeolekuministeeriumi (RJM) rajooniosakondade juhatajatest olid kaksteist arvatud Tallinna oblastikomitee ametinimekirja.⁶⁵ Varem olid mainitud ametikohad kuulunud EK(b)P KK põhinomenklatuuri.

EKP KK sekretariaadi loomisega 1952. aastal tekkis EKP KK büroo nomenklatuuri kõrvale ka sekretariaadi ametikohtade loetelu. Sekretariaadi poolt kinnitatud nomenklatuur tuli bürool uuesti kinnitada.⁶⁶ 1953. aasta juuni lõpust on teada üks selline nimekirja, mille koosseisu arvati EKP KK põhinomenklatuuri 2203 ametikohta. Vajadus uue nimekirja järele tulenes mitmes ministeeriumis läbi viidud ümberkorraldustest ning

⁵⁸ CK VK(b)P i regional'nye partijnje komitety, lk. 54–55.

⁵⁹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 85–86, l. 137.

⁶⁰ ÜK(b)P KK kinnitas EK(b)P KK uue struktuuri 10.12.1948. EK(b)P KK büroo kinnitas Moskva otsuse muutmata kujul 29.12.1948. O. Liivik. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, lk. 46.

⁶¹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 127, 176.

⁶² ERAF, f. 1, n. 4, s. 1071, l. 75.

⁶³ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1363, l. 129.

⁶⁴ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1363, l. 59.

⁶⁵ ERAF, f. 2448, n. 1, s. 17, l. 88–89, 95.

⁶⁶ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991. E. Tarvel (koost). Tallinn, 2002, lk. 25, 105.

oblastite kaotamisega kaasnenud muudatustest.⁶⁷ Sekretariaadi poolt kinnitatu nägi ette, et küsimuse peab läbi vaatama ka EKP KK büroo. Büroo protokollidest vastavat nimekirja ega seda puuduvat otsust ei leia. Võimalik, et nimekirja kinnitamata jätmise taga oli üleliidulisel tasandil sama aasta juulis vastu võetud uus nomenklatuur, mis tõi muudatusi kaasa ka liiduvabariiklikul tasemel.

NLKP KK otsusele tuginedes kinnitati uus EKP KK nomenklatuur 13. augustil 1953. Selleks, et suurendada kohalike parteikomi-

teede ning teiste institutsioonide vastutust kaadri valikul ja paigutamisel ning „operatiivsemalt” lahendada töötajate ametisemääramise ja ümberpaigutamise küsimusi, vähendati tunduvalt nii EKP KK kinnitust kui ka heakskiitu vajavate ametikohtade arvu. Nüüd kuulus EKP KK ametinimekirja kokku 2252 ametikohta: põhinomenklatuuri 1480 ja arvestusnomenklatuuri 772 ametikohta.⁶⁸ EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arvust ja selles toimunud muudatustest annab täpsema ülevaate tabel 1.

Tabel 1. Muutused EKP KK nomenklatuuris 1945–1953⁶⁹

Aasta	EKP KK nomenklatuuris kokku	Sh. EKP KK põhinomenklatuuri kuuluvate kohtade		Sh. EKP KK arvestusnomenklatuuri kuuluvate kohtade		Sh. regionaalsete ametikohtade	
		arv	osakaal %	arv	osakaal %	arv	osakaal %
01.01.1945	1349						
01.01.1946	1842						
1946	1739					731	42%
1947	2149	1514	70%	635	30%	1128	52%
1949	2375	1803	76%	572	24%	1310	55%
1950	3155	2728	86%	427	14%	1879	60%
1952		1544					
1953	2252	1480	66%	772	34%	1388	62%

1947. aasta jaanuariks, mil EK(b)P KK büroo kinnitas vastavalt üleliidulistele instruktsioonidele muudetud nomenklatuuri, oli selle ametikohtade arv 1946. aasta koondnimekirjaga võrreldes kasvanud 410 koha võrra. Peamine tõus tuli muu administratiiv-aparaadi ja õigusorganitega seotud ametikoh-

tade arvel, sest EK(b)P KK arvestusnomenklatuuri arvati 236 valla töörahva saadikute nõukogude täitevkomitee (TSN TK) esimeest ja 57 rahvakohtunikku.⁷⁰ Alates 1947. aasta nimekirjast kasvas nomenklatuursete ametikohtade arv kuni 1950. aasta loeteluni, mil EK(b)P KK nomenklatuuri kuulus kokku

⁶⁷ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1650, l. 120–172.

⁶⁸ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1536, l. 208.

⁶⁹ 1945. ja 1946. aasta 1. jaanuari seisuga esitatud nomenklatuursete ametikohtade arv tugineb EK(b)P KK kaadriosakonna 1945. aasta aruandele. ERAF, f. 1, n. 104, s. 2, l. 5–6. Juunis 1945 kinnitatud koondnimekirjas nomenklatuursete ametikohtade arv puudus ning 1946. aasta loetelus ei olnud jagunemist EK(b)P ja ÜK(b)P KK ametikohtade vahel. Ülejäänud tabeli koostamisel on lähtutud EKP KK büroo poolt kinnitatud koondnimekirjadest: ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 58; ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 85; ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. (leht) 127; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1071, l. 75; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1363, l. 59; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1536, l. 208. 1952. aasta nimekirjas oli ära toodud vaid EK(b)P KK põhinomenklatuuri kuulunud ametikohad. Arvestusnomenklatuuri suurus ei ole teada. Ametlike koondarvudega võrreldes tulid ametikohti eraldi üle lugedes kuni nelja koha piires sisse erinevused. 1946. aasta nimekirjas tuli ametikohti tegelikkusest kaks kohta enam, 1947. aastal kolm kohta vähem, 1949. ja 1950. aastal kolm kohta vähem ning 1952. aastal üks koht vähem. Erinevate valdkondade protsentuaalseks arvestuseks on kasutatud artikli autori loendatud arve.

⁷⁰ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 96, l. 107.

3155 ametikohta. 1949. aasta märtsis kinnitatud loeteluga võrreldes kuulus EK(b)P KK nomenklatuuri 780 ametikohta enam. Uuest halduskorraldusest tulenevalt moodustasid põhiosa neist rajoonidega seotud ametikohad. Kuigi nomenklatuurseid ametikohti lisati kõigi valdkondade juurde, kasvas enim parteiaparaadi ja ideoloogiaga seotud ametikohade arv. Ainuüksi partei rajoonikomiteedega seotud ametikohti kuulus nüüd EK(b)P KK nomenklatuuri 399.⁷¹ Kõige rohkem lisandus uusi ametikohti masina-traktorijaamade (MTJ) poliitosakondades. Senise 39 ametikoha asemel kuulus masina-traktorijaamade poliitosakondadest EK(b)P KK põhinenomenklatuuri 168 ja arvestusnomenklatuuri lisaks 112 uut kohta.⁷²

1953. aastaks oli EKP KK nomenklatuuri kuuluvate ametikohade arv seoses muudatustega üleliidulisel tasemel vähenenud 2252 kohani. Ametikohtade arvu oli kärbitud kõigis valdkondades, ent kõige rohkem kohti oli 1950. aasta nimekirjaga võrreldes kaotatud muu administratiivaparaadi, rahanduse ja jõustruktuuridega seotud institutsioonide hulgas. EKP KK põhinenomenklatuurist olid välja arvatud rajoonide TSN TK-de rahandusosakondade juhatajad (39), arvestusnimekirjast NSVL Riigipanga Eesti Vabariikliku Kontori rajooniosakondade ülemad (38), linnade ja rajoonide kehakultuuri- ja spordikomiteede esimehed (44). Muu administratiivaparaadi osas olid 1953. aastaks nomenklatuurist välja arvatud TSN TK plaanikomisjonide esimehed (44) ja NSVL Statistika Keskkvalitsuse inspektorid (43).⁷³

Aastatel 1947–1950 suurenes iga uue ametikohade loeteluga põhinenomenklatuuri kuulunud ametikohade arv. Kui 1947. aastal oli kõigist nomenklatuuri arvatud ametikohtadest

pöhinenomenklatuuris 70%, siis 1950. aastaks oli see kasvanud juba 86%-ni. See omakorda tähendas liiduvabariigi juhtkonna otsese otsustusõiguse suurenemist üha rohkemate ametikohade (sh. just regionaalsete ametikohade) üle. Nii näiteks tuli 1950. aastal EK(b)P KK-l oma otsusega kinnitada nii MTJ-de ülemad, MTJ-de poliitosakondade ülemad, ülemate abid massilise parteitöö alal kui ka poliitosakondade toimetajad. EK(b)P KK osakondadega vajasis kooskõlastamist poliitosakondade ülemate abid komsomoli ja naistöö alal.⁷⁴ Pöhinenomenklatuuri suurenemine oli seotud ka kaadriosakonna likvideerimisega 1948. aastal, sest valdkondadega seotud osakondi ei soovitud arvestusnomenklatuuriga liigselt koormata.

Pöhinenomenklatuuri kuulunud ametikohade arv tegi esimese languse läbi 1952. aastal, mil mitmete rajoonidega seotud ametikohade väljaarvamiseiga vähenes põhinenomenklatuuri üldarv 1544-ni.⁷⁵ EKP KK statistiliste aruannete põhjal on teada, et aasta hiljem kuulus põhinenomenklatuuri taas üle 2000 ametikoha.⁷⁶ Sellisel kujul sai põhinenomenklatuur eksisteerida vaid väga lühikest aega. 1953. aasta augustis kinnitatud nimekirjas oli põhinenomenklatuuri jäetud 1480 kohta. Uue nimekirjaga vähenes EKP KK nomenklatuuris põhi- ja suurenes arvestusnomenklatuuri osakaal. Kõige enam kuuluski EKP KK arvestusnomenklatuuri ametikohti 1953. aasta nimekirjas, kokku 772 (34%).

EKP KK nomenklatuurist moodustasid aastatel 1946–1953 põhiosa parteiaparaadi, ideoloogia ja muu administratiivaparaadiga seotud ametikohad, mille osakaal jäi 48–60% vahele. Parteiaparaadi, ideoloogia ja muu administratiivaparaadiga seotud ametikohade arvust, muudatustest ja osakaaludest annab täpsema ülevaate tabel 2.

⁷¹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 143–144.

⁷² ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 186.

⁷³ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 150, 158–164.

⁷⁴ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 186.

⁷⁵ EK(b)P KK põhinenomenklatuurist arvati välja 780 erinevat rajoonidega seotud ametikohta (sh. RJM rajooniosakondade ülemad, rajoonide põllumajandusosakondade ülemad, plaanikomisjonide esimehed, rajoonide TSN TK esimehed, rajoonide prokurörid, rajoonide parteikomiteede sekretäride abid ning osakondade juhatajad jne.). Lisaks veel sovhoosidirektorid (85), MTJ-de poliitosakondade ülemate asetäitjad ja ajalehtede toimetajad (112) jne.

⁷⁶ ERAF, f. 1, n. 307, s. 107, l. 2–2p.

Tabel 2. EKP KK nomenklatuuri kuuluvate parteiaparaadi, ideoloogia ja muu administratiivaparaadiga seotud ametikohtade arv ja osakaalud⁷⁷

Aasta	EKP KK nomenklatuuri kokku	Sh. parteiaparaadiga seotud kohtade		Sh. ideoloogia valdkonnaga seotud kohtade		Sh. muu administratiivaparaadiga seotu kohtade	
	arv	arv	osakaal %	arv	osakaal %	arv	osakaal %
1946	1741	336	19%	355	20%	152	9%
1947	2146	358	17%	360	17%	421	20%
1949	2371	488	21%	305	13%	400	17%
1950	3151	731	23%	508	16%	330	10%
1953	2252	689	31%	484	21%	188	8%

1947. aasta nimekirjast alates kasvas parteiaparaadi osakaal iga uue kinnitatud nimekirjaga, moodustades 1953. aastal 31% nomenklatuursetest ametikohtadest. Koos ideoloogiavaldkonnaga moodustas parteiaparaat 1953. aastal rohkem kui pool nomenklatuursete ametikohtade üldarvust. Kui vaadelda eraldi EKP KK põhinenomenklatuuri kuulunud ametikohti, siis ka neist moodustas põhiosa parteiaparaat. Kui 1947. aastal moodustasid põhinenomenklatuuri kohtadest 20% parteiaparaadiga seotud ametikohad, siis 1953. aastaks oli see kerkinud 39%-ni. Ülejäänud aastatel püsis see vahemikus 25–26%. EKP KK arvestusnomenklatuuri kuulunud ametikohtadest moodustasid kuni 1949. aasta nimekirjani põhiosa muu administratiivaparaadi ametikohad (üle 40%), alates 1950. aasta nimekirjast aga ideoloogiavaldkonna ametikohad. 1953. aastal moodustasid ideoloogiaga seotud ametikohad EKP KK arvestusnomenklatuuri üldarvust 45%.

Aastatel 1946–1953 suurenes iga kinnitatud nimekirjaga regionaalsete ametikohtade⁷⁸

osakaal. Kui 1946. aastal moodustasid regionaalsete ametikohad nomenklatuuri koguarvust 42%, siis 1947. aastaks oli see kasvanud 52%-ni ja piirkondlike ametikohtade hulka lisandunud nii valdade TSN TK-de esimehed (236) kui ka rahvakohtunikud.⁷⁹ Regionaalsete ametikohtade arv kasvas ka kahe järgneva ametinimekirjaga, mil nende osakaal oli vastavalt 55% ja 60%. 1950. aasta nimekirjas oli piirkondlike ametikohtade arv suurenenud eelkõige uue haldusjaotuse tulemusel. Seoses haldusreformiga kustutati nomenklatuurist kõik valdadega seotud ametikohad (470). Samas suurendati ametikohtade arvu MTJ-de aparaadis 78 ametikohalt 336 ametikohani.⁸⁰ 1953. aastaks oli MTJ-ga seotud ametikohtade arv 78 koha võrra veelgi suurenenud. Kuigi 1953. aasta nimekirjast olid 1950. aastaga võrreldes välja jäetud nii sovhoosidirektorid, rajoonide kaubandusosakondade juhatajad kui ka NSVL Riigipanga rajooniosakondade direktorid, oli regionaalsete ametikohtade osakaal EKP KK nomenklatuuri koguarvust tõusnud 62%-ni.

⁷⁷ ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 18–58; ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 88–137; ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 132–176; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 142–195; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 105–147.

⁷⁸ Erinevate keskasutuste esindajad linnades, maakondades ja hiljem rajoonides, MTJ-dega seotud ametikohad, rahvakohtunikud ning sovhoosidirektorid.

⁷⁹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 96, 107.

⁸⁰ 1947. aastal kuulus EK(b)P KK nomenklatuuri 48 MTJ-ga seotud ametikohta, 1949. aastal uute MTJ-de lisandumisega 78. MTJ-de arvu suurenemise ja poliitosakondade alluvusse uute ametikohtade lisandumisega kuulus 1950. aastal vastavaid ametikohti nomenklatuuri 336 ning 1953. aastal koguni 414.

Üleliidulised ametikohad EKP KK nomenklatuuris

EK(b)P KK kaadriosakonna 1945. aasta aruande põhjal kuulus EK(b)P KK ja ÜK(b)P KK nimekirja üheaegselt 272 ametikohta. 1947. aasta nomenklatuuris oli nende kohtade arv kasvanud 288-ni, mis moodustas EK(b)P KK nomenklatuuri koguarvust 13%. Kahe järgmise koondnimekirja põhjal üleliiduliste ametikohtade arv ja osakaal langesid. 1949. aastal kuulus ÜK(b)P KK nimekirja 245 (10%) ja 1950. aastal 247 (8%) ametikohta. Languse taga oli lisaks ametikohtade nomenklatuurist välja arvamisele ka mitme seni üleliidulisse nomenklatuuri kuulunud ametikoha (sh. ka mitme ministri asetäitja) kandmine vaid EK(b)P KK põhinenomenklatuuri. Kui 1947. aastal kuulus 59 ministri asetäitjast üleliidulisse nimekirja 20, siis 1949. aastal vaid kuus.⁸¹

Kõige rohkem kohti kuulus EK(b)P KK nomenklatuurist üleliidulisse nimekirja 1952. aastal, kokku 344. Peale kolme sektori juhataja kuulusid üleliidulisse nomenklatuuri kõik oblastikomiteedega seotud 46 ametikohta. Üleliidulisse ametinimekirja olid arvatud ka mitmed

muud otseselt oblastitega seotud ametikohad.⁸²

1953. aastaks oli üleliiduliste ametikohtade arv kahanenud 116-ni. Ametikohtade arvu langus oli tingitud nii oblastite likvideerimisest kui ka riigiaparaadi ümberkorraldamisest.⁸³ EKP KK nomenklatuurist kustutati ka seni üleliidulisse nimekirja kuulunud Eesti Raudteevalitsuse ja Eesti Merelaevanduse ametikohad. Vaid kohalikku põhinenomenklatuuri olid arvatud seni üleliidulises nimekirjas olnud partei rajoonikomiteede esimehed (39).⁸⁴ 1953. aastal kuulus varasema kümne (1952) üleliidulise parteiorganisaatori asemel nomenklatuuri vaid üks ja seegi EKP KK põhinenomenklatuuris.⁸⁵

Üleliidulistest ametikohtadest moodustasid aastatel 1946–1952 põhiosa parteiaparaadiga seotud ametikohad, mille osakaal jäi vahemikku 29–39%. 1953. aastaks oli parteiaparaadi osakaal langenud 16%-ni. Tõusu tegi läbi muu administratiivaparaadiga seotud üleliiduliste ametikohtade osakaal, mis 7%-lt (1947) oli 1953. aastaks kerkinud 14%-ni. EKP KK nomenklatuurist üleliidulisse nomenklatuuri kuulunud ametikohtadest ja nende arvus toimunud muudatustest annab täpsema ülevaate tabel 3.

Tabel 3. EKP KK nomenklatuurist NLKP KK nomenklatuuri kuuluvate kohtade arv 1945–1953⁸⁶

Aasta	EKP KK nomenklatuuris kokku	Sh. NLKP KK nomenklatuuri kuuluvate kohtade		Sh. parteiaparaadiga seotud kohtade		Sh. muu administratiivaparaadiga seotud kohtade	
	arv	arv	osakaal %	arv	osakaal %	arv	osakaal
1.01.1946	1842	271	15%				
1947	2146	288	13%	87	30%	21	7%
1949	2371	245	10%	71	29%	21	9%

⁸¹ 1950. aastal kuulus üleliidulisse nomenklatuuri kümne, 1952. aastal kaheistkümnelt ja 1953. aastal taas kümne ministri asetäitja ametikohad.

⁸² Sealhulgas näiteks RJM oblastivalitsuste ülemad, oblastite prokurörid, NSVL Varumisministeeriumi oblastivolinikud, oblastite TSN TK esimehed ja nende asetäitjad ning statistikavalitsuste esimehed.

⁸³ Ministeeriumide arv oli vähenenud kahekümne kolmelt kaheksateistkümnelt. Ministri asetäitjaid kuulus nomenklatuuri senise kuuekümnelt (1952) asemel nelikümnele kaheksale. Mitmed seni iseseisva asutusena ja alluvate ametikohtadega nomenklatuuri kuulunud komiteed, valitsused ja peavalitsused muudeti erinevate ministeeriumide peavalitsusteks. Mõistagi tähendas see ka ametikohtade arvu vähenemist.

⁸⁴ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 108.

⁸⁵ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 137.

⁸⁶ 1946. aasta 1. jaanuari seisuga esitatud nomenklatuursete ametikohtade arv tugineb EK(b)P KK kaadriosakonna 1945. aasta aruandele. ERAF, f. 1, n. 104, s. 2, l. 5–6. Ülejäänud tabeli koostamisel on lähtutud EKP KK büroo kinnitatud koondnimekirjadest ning autori poolt loendatud arvudest.

1950	3151	247	8%	75	30%	20	8%
1952		344		135	39%	31	9%
1953	2252	116	5%	18	16%	16	14%

Aastatel 1946–1950 üleliidulisse nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arv näitab, et selles ajavahemikus oli Moskvale oluline säilitada otsustusõigus liiduvabariigi tähtsamate ametikohtade üle. 1953. aastaks oli EKP KK nomenklatuuris vähenenud nii NLKP KK nimekirja kuulunud ametikohtade kui ka erinevate üleliiduliste volinike, kontrolöride ja inspektorite arv. See oli märk, et nomenklatuuri kaudu teostatud kontroll liiduvabariigi juhtkonna üle uutes poliitiliste tingimustes oli lõdvenemas.⁸⁷

Erandlikuks võib vahemikus 1946–1953 aga pidada 1952. aastal oblastite moodustamisega seoses kinnitatud nomenklatuuri. 1950. aasta nimekirjaga võrreldes vajas üleliidulist kinnitust lisaks sada uut, enamasti oblastitega seotud ametikohta. Kokku kuulus EK(b)P KK nomenklatuurist üleliidulisse nimekirja 344 ametikohta. Samas vähenes aga tunduvalt EK(b)P KK põhinomenklatuuri kuuluvate (sh. just regionaalsete) ametikohtade arv, sest paljud ametikohad kanti oblastikomiteede nomenklatuuri. Sellisel kujul jõudis EK(b)P KK nomenklatuur eksisteerida alla aasta.

Kokkuvõte

NSV Liidus 1920-ndatel välja kujunenud nomenklatuurisüsteemi rakendamiseni jõuti Eesti NSV-s sõjajärgsetel aastatel, kuigi küsimus oli päevakorral juba esimesel Nõukogude aastal. Nomenklatuurisüsteemi toimima hakkamise seisukohast oli kõige olulisem 1945. aasta, mil töötati välja nomenklatuurse kaadri dokumenteerimise süsteem, koostati isikutoimikud, seati sisse nomenklatuurse kaadri isiklike kaartide kartoteek ning kinnitati EK(b)P KK nomenklatuur.

⁸⁷ T. Tannberg. Moskva institutsionaalsed ja nomenklatuursed kontrollimehhanismid ENSV-s sõjajärgsetel aastatel, lk. 266.

EK(b)P KK nomenklatuuri kuuluvate ametikohtade koguarv suurenes iga kinnitatud nimekirjaga alates 1946. aastast kuni 1950. aastani, mil nomenklatuuri oli arvatud 3155 ametikohta. Siit edasi nomenklatuurse ametikohtade arv vähenes, jäädes oma koguarvult siiski suuremaks kui 1947. aasta nomenklatuur. Aastatel 1947–1950 suurenes iga uue ametikohtade loeteluga ka põhinomenklatuuri ja vähenes arvestusnomenklatuuri kuuluvate kohtade arv. See tähendas, et antud aastate lõikes suurenes otseselt EK(b)P KK kinnitust vajavate ametikohtade arv. 1953. aasta nimekirjast alates hakkas lisaks nomenklatuuri üldarvule vähenema ka partei otsesest kinnitust ning suurenema parteilist heakskiitu nõudvate ametikohtade arv. Vahemikus 1947–1953 vähenes tunduvalt ka EKP KK nomenklatuurist NLKP KK ametinimekirja kuuluvate ametikohtade arv, mis oli märk üleliidulise kontrolli lõdvenemisest.

Aastatel 1946–1953 EKP KK nomenklatuuri kuulunud institutsioonid võisid oma nimes ja struktuuris teha läbi üsna mitmeid muudatusi. Tihti vähenes või suurenes kinnitatud nimekirjaga või vahepealsete otsustega nende alluvuses nomenklatuuri arvatud ametikohtade arv. Sagedastele muudatustele vaatamata jäid nomenklatuuri kuulunud institutsioonid oma põhiolemuselt samaks ning süsteemi haare jõudis kogu ühiskonnaelu olulisemate ametikohtadeni.

Marielis Hämäläinen

(1980)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna 2004, ajaloomagister 2010, õpib TÜ doktorantuuris. Alates 2011 Eesti Maanteemuuseumi teadur-kuuraator. Peamised uurimissuunad: ENSV poliitiline ajalugu, 20. sajandi teede ja liikluse ajalugu.